

యూరోపియన్ల రాక – ఆంధ్ర దేశంలో ఆంగ్ల పాలన

ఆంధ్ర దేశానికి ప్రాచీన కాలం నుంచి అనేకమంది విదేశీయులు వచ్చేవారు. శాతవాహనుల కాలంలో రోమతో వర్తక వ్యాపారాలు జరిగేవి. మధ్యయుగంలో అరబ్బులు, ఆధునిక యుగంలో ఐరోపావారు మనదేశంతో వర్తక వాణిజ్యాలు జరిపారు. 1453లో

తురుష్కులు కాన్స్టాంట్ నోపుల్ ఆక్రమించారు. దాంతో నూతన మార్గాల అన్వేషణలో భాగంగా 1498, మే 17న పోర్చుగీసు నావికుడైన వాస్కోడిగామా సౌత్ గాబ్రియెల్ అనే నౌకలో కాలికట్ తీరాన్ని చేరాడు. పోర్చుగీసువారు తొలి స్థావరాన్ని మచిలీపట్నం (1670)లో ఏర్పాటు చేసుకున్నారు. తర్వాత డచ్చివారు వాన్ లిచ్‌చ్‌టన్ (Von

వాస్కోడిగామా

Lischotn) అనే డచ్ యాత్రికుడి రాతల వల్ల ప్రభావితమై 1605 నాటికి మహ్మద్ కులీకుతుబ్‌షా అనుమతితో మచిలీపట్నంలో ఫేటపోలి (కృష్ణా జిల్లా) నరసాపూర్, భీమునిపట్నంలలో వర్తక స్థావరాలు ఏర్పాటు చేసుకున్నారు. 1610లో పులికాట్‌లో శాశ్వత వర్తక కేంద్రాన్ని నెలకొల్పారు. మహ్మద్ కులీకుతుబ్‌షా డచ్చివారికి వజ్రాల గనులపై హక్కును కల్పించడమే కాకుండా, సొంతంగా నాణేలు ముద్రించుకోవడానికి అనుమతించాడు.

ఆంగ్లేయులు 1611లో గ్లోబ్ నౌకలో హిప్పన్ నాయకత్వంలో వచ్చి మచిలీపట్నంలో తొలి వర్తక స్థావరాన్ని (1622) స్థాపించారు. గ్లోబ్ నౌకను నర్సాపురం వద్ద ఉన్న మాధవాయపాలెంలో తయారు చేశారు. ఆంగ్లేయులు పులికాట్ (1621), ఆర్ముగం/ఆర్ముగాన్, నెల్లూరు జిల్లా (1626); నిజాంపట్నం, భీమునిపట్నం (1632); విశాఖపట్నం (1682), తూర్పు గోదావరి జిల్లా ఇంజరు/ఇంజీర (1708) లలో వర్తక స్థావరాలు స్థాపించారు. 1632లో అబ్దుల్లా కుతుబ్‌షా ఆంగ్లేయుల వ్యాపారానికి గోల్డెన్ ఫర్మానా జారీ చేశాడు.

మచిలీపట్నం కొన్ని అధ్యక్షుడైన ఫ్రాన్సిస్ డే 1639లో చంద్రగిరి పాలకుడు మూడో వెంకటపతిరాయల ప్రతినిధులైన దామెర్ల సోదరులు (వెంకటప్ప, వెంకటాద్రి) సహాయంతో

చెన్నపట్నంను కొని 1640లో సెయింట్ జార్జ్ కోటను నిర్మించాడు. దీన్ని 1641లో ఆంగ్లేయుల తూర్పు తీర స్థావరాలకు ముఖ్య కేంద్రంగా ప్రకటించారు. 1684లో మద్రాస్ ప్రెసిడెన్సీ ఏర్పాటుకాగా, 1688లో నగరపాలక సంస్థ ఏర్పడింది. ఫ్రెంచివారు హుస్సేన్ అబ్దుల్లా కుతుబ్షా అనుమతితో మచిలీపట్నంలో తొలి వర్తక స్థావరం ఏర్పాటు చేశారు (1669). బెల్లాంగ్-జోన్-డి-లిస్టన్ అనే ఫ్రెంచి సేనాని బీజాపూర్ సుల్తాన్ షేర్షాన్లోడీ నుంచి వాలికోండాపురం ప్రాంతాన్ని పొందగా అక్కడ పాండిచ్చేరి నగరాన్ని నిర్మించారు (ప్రాంకోయిస్ మార్టిన్). 1708లో యానాం వద్ద స్థావరాన్ని ఏర్పాటు చేశారు.

ఆంగ్ల - ఫ్రెంచి సంఘర్షణలు (కర్ణాటక యుద్ధాలు):

కర్ణాటక ప్రాంతంలోనే ఆంగ్ల, ఫ్రెంచి వర్తక స్థావరాలు (మద్రాస్, పాండిచ్చేరి) ఉండటం వల్ల ఆ ప్రాంతంలో జరిగిన ఘర్షణలనే కర్ణాటక యుద్ధాలు అన్నారు. నాటి కర్ణాటక రాజధాని ఆర్కాటు. ఈ పట్టణమే ఆంగ్ల, ఫ్రెంచి సంఘర్షణలకు కేంద్రస్థానమైంది. వారి మధ్య 3 యుద్ధాలు జరిగాయి.

మొదటి కర్ణాటక యుద్ధం (1740 - 1748):

ఐరోపాలో ప్రారంభమైన ఆస్ట్రీయా వారసత్వ యుద్ధంలో ఇంగ్లండ్, ఫ్రాన్స్‌ల జోక్యం వల్ల భారతదేశంలో రెండు కంపెనీల మధ్య యుద్ధం మొదలైంది. నాటి ఫ్రెంచి గవర్నర్ డూప్లే, ఆంగ్ల గవర్నర్ నికోలస్ మోర్న్. డూప్లే మద్రాసుపై దాడి చేసి ఆంగ్లేయులను ఓడించాడు.

ఆంగ్లేయులు కర్ణాటక నవాబు అన్వరుద్దీన్‌కు ఫిర్యాదు చేయగా, అతడు తన సైన్యంతో ఫ్రెంచివారిపై సైన్యాన్ని నడిపి శాంథోమ్ యుద్ధం (1746)లో ఫ్రెంచివారి చేతిలో ఓటమి నొందాడు. 1748లో ఎక్స్‌లా ఛాపెల్ సంధి ద్వారా ఆస్ట్రీయా వారసత్వ యుద్ధం ముగిసింది. దాంతో మద్రాస్‌ను తిరిగి ఇచ్చేశారు. కానీ ఫ్రాన్స్ అమెరికాలోని లూయిస్ బర్గ్‌ను పొందింది.

రెండో కర్ణాటక యుద్ధం (1749 - 1753):

ఈ యుద్ధానికి కారణం హైదరాబాద్, కర్ణాటక వారసత్వ తగాదాల్లో ఐరోపా కంపెనీల జోక్యం. ముజఫర్ జంగ్ (హైదరాబాద్), చందాసాహెబ్ (కర్ణాటక)లను ప్రెంచివారు బలపరచగా నాజర్ జంగ్, అన్వరుద్దీన్లను ఆంగ్లేయులు బలపరిచారు. కర్ణాటకలో మొదట ప్రెంచివారి సహాయంతో చందాసాహెబ్ కర్ణాటక నవాబుగా నియమితుడైనప్పటికీ, 1752లో రాబర్ట్ క్లైవ్ దండెత్తి ఆర్కాటును ముట్టడించి అన్వరుద్దీన్ కుమారుడు మహ్మదాలీని కర్ణాటక నవాబుగా నియమించాడు. ఆర్కాటు వీరుడిగా క్లైవ్ కీర్తి గడించాడు. ఆవిధంగా ఈ యుద్ధం కర్ణాటకలో ప్రెంచివారి పలుకుబడిని అంతం చేసింది. కానీ హైదరాబాద్లో ప్రెంచివారు నాజర్జంగ్, ముజఫర్జంగ్ల హత్య అనంతరం సలాబత్జంగ్ను నవాబుగా చేసి ఉత్తర సర్కారులను పొందారు.

మూడో కర్ణాటక యుద్ధం (1756 - 1763):

ఐరోపాలో ఇంగ్లండ్, ఫ్రాన్స్ల మధ్య సప్తవర్ష సంగ్రామం 1756లో మొదలైంది. ఫలితంగా భారతదేశంలో కంపెనీల మధ్య మూడో కర్ణాటక యుద్ధం ప్రారంభమైంది. నాటి ప్రెంచి గవర్నరు కౌంట్ డిలాలి హైదరాబాదులో ఉన్న బుస్సీని కర్ణాటకకు పిలిపించగా ఆంగ్లేయులు చందూర్తి యుద్ధం (1758, డిసెంబరు 7), మచిలీపట్నం యుద్ధాల్లో (1759, ఏప్రిల్ 8) ప్రెంచివారిని ఓడించారు. ఫలితంగా సలాబత్ జంగ్ ఆంగ్లేయుల పక్షాన చేరి ఉత్తర సర్కారులను ఆంగ్లేయులకు ఇచ్చేశాడు. హైదరాబాద్/ భారతదేశంలో ప్రెంచి ఆధిపత్యాన్ని ఈ యుద్ధం అంతం చేసింది.

బొబ్బిలియుద్ధం (1757 జనవరి 24):

బుస్సీ సలహాతో విజయనగర జమీందారు విజయరామరాజు బొబ్బిలిపై యుద్ధాన్ని ప్రకటించాడు. బొబ్బిలి జమీందారు రంగారావు చనిపోగా, అతడి మిత్రుడు తాండ్ర పాపారాయుడు విజయరామరాజును హత్య చేశాడు. తర్వాత ఆనంద గజపతి విజయనగర జమీందారుగా నియమితుడయ్యాడు. ప్రెంచివారిని వ్యతిరేకించిన ఆనంద గజపతి రాబర్ట్ క్లైవ్కు సహకరించాడు. 1758 చందూర్తి యుద్ధంలో ఆంగ్లేయుల (ఫోర్డ్)కు సహాయం చేశాడు.

చందుర్తి యుద్ధంలో ఓటమి చెందిన ఫ్రెంచి సేనాని కాన్ఫ్లాస్ / కల్పల్ ఫ్లాక్స్. ఆనంద గజపతి మళ్ళీ ఆంగ్లేయులతో రాజమండ్రి విషయంలో తగాదా పడినప్పటికీ రాజీ కుదిరింది. కొండార/కోడూర (1759) యుద్ధంలో పెద్దాపురం జమీందారును ఆనంద గజపతి ఓడించాడు. 1760లో ఆనంద గజపతి మశూచి వ్యాధి నోకి మరణించాడు.

ఉత్తర సర్కారులు:

నేటి కోస్తా జిల్లాలైన శ్రీకాకుళం నుంచి ప్రకాశం వరకు ఉన్న ప్రాంతాన్ని ఉత్తర సర్కారులు అనేవారు. సలాబత్‌జంగ్ వీటిని మొదట ఫ్రెంచివారికి (1754), తర్వాత ఆంగ్లేయులకు (1759) ఇచ్చాడు. కానీ, అతడి సోదరుడు నిజాం అలీ దాన్ని వ్యతిరేకిస్తూ హైదరాబాద్‌లో తిరుగుబాటు చేశాడు. గోదావరి ప్రాంత జమీందారులను ఓడించి కప్పం వసూలు చేశాడు. మహారాష్ట్రలతో జరిపిన యుద్ధంలో ఆంగ్లేయుల సహాయాన్ని కోరాడు. కాని, వారు మూడో కర్ణాటక యుద్ధంలో పాల్గొంటున్నందు వల్ల సహాయపడలేదు. కానీ ఆంగ్లేయులు ఉత్తర సర్కారులను పొందినట్లుగా మొఘలు చక్రవర్తి రెండో షా ఆలం (అలహాబాదు సంద్ధి) నుంచి గోల్డెన్ ఫర్మానా పొందారు. అయినప్పటికీ నిజాం అంగీకరించకపోవడంతో దుబాసీ అయిన కాండ్రేగుల జోగిపంతులును, ఆంగ్ల ప్రతినిధి కాలియాడ్‌ను పంపారు.

ఫలితంగా ఉత్తర సర్కారులు ఆంగ్లయుల అధికారంలోకి వచ్చాయి. గుంటూరు మాత్రం నిజాం సోదరుడు బసాలత్ జంగ్ ఆధీనంలో ఉంది. అతడి మరణం తర్వాత 1788, సెప్టెంబరు 18న కంపెనీకి బదలాయించాడు. ఆంగ్లేయులు జోగిపంతులుకు రావు బహదూర్ బిరుదును ఇవ్వగా నిజాం అతడిని రాజమండ్రి మజుందార్ / నూర్ పెరిస్తార్‌గా నియమించాడు.

దత్త మండలాలు:

కడప, కర్నూలు, బళ్లారి, అనంతపురం జిల్లాలను నిజాం అలీ 1800, అక్టోబరు 12న సైన్య సహకార పద్ధతిలో చేరినందుకుగాను ఆంగ్లేయులకు దత్తం చేశాడు. అందుకే వాటిని దత్త మండలాలు అంటారు. ఈ ప్రాంతాలు విజయనగర సామ్రాజ్యంలో తర్వాత మొగలుల ఆధీనంలో ఉండేవి. వీటిని హైదర్ అలీ, టిప్పు సుల్తానులు ఆక్రమించారు. చివరికి నాలుగో మైసూర్ యుద్ధం తర్వాత హైదరాబాద్ నిజాం ఆధీనంలోకి వచ్చాయి. "ఈ ప్రాంతాలను

ఆంగ్లేయులకు దత్తం చేయడం మంచిది. దీనివల్ల నిజాం, ఆంగ్లేయుల మధ్య మైత్రి శాశ్వతం కాగలదు" అని వెల్లెస్లీ వ్యాఖ్యానించాడు. (నిజాం అలీ 1798లోనే సైన్య సహకార పద్ధతిలో చేరాడు).

నెల్లూరు, చిత్తూరు జిల్లాలు (1802):

రెండో కర్ణాటక యుద్ధం తర్వాత ఈ ప్రాంతాలు మహ్మద్ అలీ పాలనలోకి వచ్చాయి. నాలుగో మైసూర్ యుద్ధంలో కర్ణాటక నవాబు టిప్పుసుల్తాన్‌కు సహాయపడ్డాడనే నెపంతో ఆంగ్లేయులు ఆ ప్రాంతాలపై దండెత్తి ఆక్రమించారు. 1796లో మహ్మద్ అలీ, 1801లో అతడి కుమారుడు ఉమ్రామరణించడంతో నెల్లూరు, చిత్తూరు జిల్లాలను 1802లో ఆంగ్ల సామ్రాజ్యంలో కలిపివేశారు. ఈ విధంగా యావత్ ఆంధ్రదేశం ఆంగ్లేయ పాలనలోకి వెళ్లిపోయింది. 1802లో వెల్లెస్లీ ఉమ్మడి మద్రాస్ రాష్ట్రాన్ని ఏర్పాటు చేశాడు.

కంపెనీ పాలన - వ్యతిరేక తిరుగుబాట్లు:

ఆంగ్లేయుల విధానాలకు వ్యతిరేకంగా ఆంధ్రాలోని జమీందారులు, రాయలసీమలోని పాలెగార్లు అనేక తిరుగుబాట్లు చేశారు. ప్రభుత్వానికి జమీందారులు చెల్లించాల్సిన శిస్తు మొత్తాలను పేష్యుష్ అనేవారు. పేష్యుష్‌ను అధికంగా పెంచడం, శిస్తు వసూలు పద్ధతులు కఠినంగా ఉండటం, జమీందారుల వారసత్వ తగాదాల్లో ఆంగ్లేయులు జోక్యం చేసుకోవడం లాంటి వాటివల్ల ఈ తిరుగుబాట్లు జరిగాయి. 1768 నాటికి గంజాం సర్కారులో సుమారు 20 మంది జమీందారులున్నారు. గుంసూరు, పర్లాకిమిడి జమీందారులు ఆంగ్లేయులకు వ్యతిరేకంగా తిరుగుబాట్లు చేశారు. కంపెనీ ఈ తిరుగుబాట్లను అణిచివేసింది. విజయనగరం జమీందారు చిన విజయరామరాజు బాలుడైనందున సీతారామరాజు దివాన్‌గా ఉంటూ పరిపాలన చేశాడు. కానీ, అతడి స్వార్థబుద్ధిని గమనించిన చిన విజయరామరాజు అతడిని తొలగించాడు. కాని ఆంగ్లేయులకు అధిక మొత్తంలో పేష్యుష్ బకాయిపడ్డాడు (8 1/2 లక్షల రూపాయలు). బకాయి చెల్లించడాన్ని నిరాకరించిన విజయనగర జమీందారుపై ఆంగ్లేయులు 1793, ఆగస్టులో దాడి చేసి ఓడించి అతడికి పెన్షన్ (రూ.1200) మంజూరు చేసి మచిలీపట్నం

వెళ్ళమని ఆదేశించారు.

పద్మనాభ యుద్ధం (1794):

చిన విజయరామరాజు ఆంగ్లేయుల ఆదేశాలను ధిక్కరించి విశాఖపట్నం, భీమునిపట్నం మధ్య ఉన్న పద్మనాభం అనే గ్రామంలో తలదాచుకున్నాడు. ఆంగ్ల సైన్యాలు 1794, జులై 10న జరిపిన పద్మనాభ యుద్ధంలో చిన విజయరామరాజు మరణించాడు. అతడి కుమారుడు నారాయణబాబు 'మక్కువ' అనే గ్రామంలో తలదాచుకున్నాడు.

అక్కడి గిరిజనులు ఆంగ్ల సైన్యంతో పోరాడటానికి సిద్ధపడగా కంపెనీ అతడితో సంధి చేసుకుని విజయనగరం జమీందారుగా నియమించింది. జార్జి రస్సెల్ను ప్రత్యేక కమిషనర్గా నియమించింది. గోదావరి సర్కార్లోని పీఠాపురం, పెద్దాపురం, పోలవరం, మొగలితుర్లు జమీందారులు, కృష్ణా సర్కారులోని ఒంగోలు, నిజాంపట్నం జమీందారులు కూడా తిరుగుబాటు చేయగా కంపెనీ సైన్యం వాటిని అణచివేసింది.

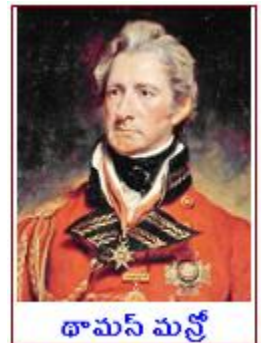
పాలెగార్ల తిరుగుబాటు:

రాయలసీమ ప్రాంతంలోని 80 మంది పాలెగార్లు 1800లో ఆంగ్లేయులపై తిరుగుబాటు చేశారు. థామస్ మన్రో ఈ తిరుగుబాట్లను సమర్థంగా అణచివేశాడు.

కర్నూలు పాలెగార్ నరసింహారెడ్డి 1846లో కోయిలకుంట్లలోని ఖజానాను కొల్లగొట్టాడు. ముండ్లపాడు వద్ద నోట్స్ అనే ఆంగ్ల సేనాని నరసింహారెడ్డిని ఓడించగా నిజాం సంస్థానంలోకి పారిపోయాడు. చివరికి అతడిని పట్టుకుని బహిరంగంగా కోయిలకుంట్ల వద్ద ఉరితీశారు. ఆదోని ప్రాంతంలో అనంతప్ప/అంతప్ప తిరుగుబాటు ప్రయత్నం చేశాడు. మన్రో పూర్తిగా తిరుగుబాట్లను అణచివేసి శాంతి భద్రతలు నెలకొల్పాడు.

థామస్ మన్రో:

"ప్రజా సంక్షేమానికి తమ జీవితాన్ని ధారపోసిన కంపెనీ అధికారుల్లో మన్రో ముఖ్యుడు" అని రమేష్ దత్ అనే చరిత్రకారుడు వ్యాఖ్యానించాడు. సైనికుడిగా భారతదేశానికి వచ్చిన మన్రో బారామహల్ (సేలం) ప్రాంతానికి సివిల్ అధికారిగా నియమితుడయ్యాడు. కెప్టెన్ రీడ్ వద్ద పనిచేస్తూ

థామస్ మన్రో

రెవెన్యూ విధానాలను అధ్యయనం చేశాడు. అతడు రూపొందించిన రైత్వార్ సద్దాంతాలను మార్పుచేసి మద్రాస్ ప్రెసిడెన్సీలో రైత్వార్ పద్ధతిని రూపొందించాడు. 1799లో సర్కారు జిల్లాల కలెక్టరుగా, 1800లో దత్త మండలాల ప్రధాన కలెక్టర్గా నియమితుడై, 1807 వరకు పనిచేశాడు. మనో నివేదికను రూపొందించాడు.

1820లో న్యాయసంఘ అధ్యక్షుడిగా తిరిగి భారతదేశం వచ్చాడు. మద్రాస్ గవర్నరుగా నియమితుడయ్యాడు. దత్త మండలాలను సందర్శిస్తూ 1827, జులై 6న పత్తికొండ (కర్నూలు జిల్లా)లో కలరా వ్యాధి సోకి మరణించాడు. రాయలసీమ ప్రజలు ఇతడిని మాండవ ఋషి అని పిలిచేవారు. ఆ ప్రాంత ప్రజలు తమ పిల్లలకు మనోలప్ప అని పేర్లు పెట్టుకునేవారు. భూమిశిస్తు విధానాలు, వాటి ప్రభావం గురించి మనో "నేను సందర్శించిన ప్రతి స్థలంలోనూ నిరాశ, నిస్సహాయత తప్ప మరేమీ కనిపించలేదు" అని వ్యాఖ్యానించాడు.

కంపెనీ - పాలనా విధానం:

కంపెనీ ఉత్తర సర్కార్లను రెండు భాగాలుగా విభజించి విశాఖపట్నం, మచిలీపట్నం కేంద్రాలుగా చేసింది. 1786లో మద్రాసులో బోర్డ్ ఆఫ్ రెవెన్యూ ఏర్పడి 1794లో రద్దయ్యింది. కలెక్టర్ల వ్యవస్థ మొదలైంది. ఉత్తర సర్కారులను గంజాం, విశాఖపట్నం, గోదావరి, కృష్ణా, నెల్లూరు అనే 5 జిల్లాలుగా విభజించారు. దత్త మండలాలను ఒకే జిల్లాగా చేసి అనంతపురం జిల్లా కేంద్రంగా ఏర్పాటు చేశారు. 1800లో థామస్ మనో దత్త మండలాల ప్రధాన కలెక్టరుగా నియమితుడయ్యాడు. 1808లో బళ్లారి, కడప జిల్లాలుగా విభజన జరిగింది. 1858లో కర్నూలు, 1882లో అనంతపురం, 1911లో చిత్తూరు జిల్లాలు ఏర్పడ్డాయి (పటాస్కర్ అవార్డు ప్రకారం చిత్తూరు జిల్లా ఏర్పడింది). జిల్లా కలెక్టర్లకు ఉన్న పోలీస్, మెజిస్ట్రేట్ అధికారాలను కారన్ వాలీస్ తొలగించాడు. 1818 నాటికి జిల్లా జడ్జీల నియామకం, సివిల్, క్రిమినల్ కోర్టులు జిల్లాస్థాయిలో ఏర్పాటయ్యాయి. కిందిస్థాయి కోర్టులను సదర్ అమీన్లు అని పిలిచేవారు. రెవెన్యూ విభాగంలో శాశ్వత శిస్తు పద్ధతి, రైత్వార్ పద్ధతి, గ్రామవారీ/ మహల్వారీ పద్ధతులను ప్రవేశపెట్టారు. గ్రామపద్ధతి నెల్లూరు సర్కారు ప్రాంతంలో అమలు చేశారు. శిస్తు వసూలు అధికారులను లంబార్డర్స్ అనేవారు. 1788లో సర్క్యూట్ కమిటీ నివేదిక ప్రకారం వేలం

పద్ధతిని రద్దు చేశారు.

ఆర్థిక, సాంఘిక మత పరిస్థితులు:

జమీందారులు, కౌలు రైతులు అనే వర్గాలు ఏర్పడ్డాయి. మధ్యతరగతి వర్గం ఆవిర్భవించింది. మహిళాభ్యుదయం చోటు చేసుకుంది. అనేక సాంఘిక దురాచారాలను నిర్మూలించారు. సాంఘిక, మత సంస్కరణ ఉద్యమాలు బయలుదేరాయి. క్రైస్తవ మత ప్రచారంతోపాటు విద్యావ్యవస్థలో మార్పులు ప్రవేశించాయి. వ్యవసాయరంగం వాణిజ్యీకరణ జరిగింది. నీటిపారుదల సౌకర్యాలు అంతగా కల్పించకపోవడం వల్ల కరవుకాటకాలు సంభవించాయి. 1833లో గుంటూరులో డొక్కల కరవు వచ్చింది. సర్ ఆర్థర్ కాటన్ కృషి వల్ల 1847లో గోదావరి నదిపై ధవళేశ్వరం ఆనకట్ట, కృష్ణా నదిపై ప్రకాశం బ్యారేజీ (1853) నిర్మితమయ్యాయి. దీన్ని కాటన్ శిష్యుడైన కెప్టెన్ ఓర్ నిర్మించాడు.

చేనేత, వస్త్ర పరిశ్రమలు 18వ శతాబ్దంలో అత్యున్న స్థాయిలో ఉండేవి. మచిలీపట్నం కలంకారీ, అద్దకం వస్త్రాలకు ప్రసిద్ధి చెందింది. ఏలూరు - తివాచీలకు, నెల్లూరు - రుమాళ్లకు; కర్నూలు - దుప్పట్లు, కంబళ్లకు ప్రసిద్ధి చెందాయి. రాయలసీమలోని ఆదోని, బళ్లారి కూడా కుటీర పరిశ్రమలకు ప్రసిద్ధి చెందాయి. మచిలీపట్నం వద్ద డచ్చివారి చెల్లింపులతో సుమారు అయిదువేల మంది చేనేత పనివారుండేవారు. ఇంజరం (EG) వద్ద రెండువేల మంది చేనేతవారు డచ్చివారికి పనిచేసేవారు. ఆంగ్లేయులకు ఇంజరం వద్ద 700 మంది చేనేత పనివారు ఉండేవారు. బరంపురం పట్టు, శ్రీకాకుళం సన్నని వస్త్రాలకు ప్రసిద్ధి చెందాయి. కానీ ఆంగ్లేయుల వ్యాపార విధానాల వల్ల ఆంధ్రదేశ కుటీర చేనేత పరిశ్రమలు నాశనమయ్యాయి. మగ్గాలపై మొత్తుర్బా అనే పన్ను వసూలు చేసేవారు. విశాఖపట్నం రేవు నుంచి 7 లక్షల రూపాయల వరకు ఉన్న ఎగుమతులు 1830 నాటికి లక్ష రూపాయలకు పడిపోయాయి. మచిలీపట్నం నుంచి ఏడాదికి 10 లక్షలుగా ఉండే ఎగుమతులు 1834 నాటికి కేవలం మూడు వేల రూపాయలకు పడిపోయాయి.

ఫలితంగా అనేకమంది భారతీయ చేనేత కార్మికులు శ్రీలంక, బర్మా, మారిషస్ దేశాలకు వలసపోయారు. ఆంగ్లేయుల భూమిశిస్తు విధానాల వల్ల ఆంధ్రదేశ రైతులు తీవ్రంగా

నష్టపోయారు. 'మిడతలదండు పంటలను నాశనం చేసినట్లుగా, రైతులను రెవెన్యూ అధికారులు తినేస్తున్నారు' అని టక్కర్ అనే ఆంగ్లేయుడు 1824లో పేర్కొన్నాడు. "దోపిడికి గురైన రైతులు ఒక్కొక్కరు ఒక్కరాయి వేసినా మనమెప్పుడో దేశాన్ని వదిలిపోవాల్సి వచ్చేది. వారు శాంతి స్వరూపులు. వారికి మనం రుణపడి ఉన్నాం" అని జాన్ బ్రూస్ నోర్థన్ అనే ఆంగ్లేయుడు బోర్డ్ ఆఫ్ కంట్రోల్ కార్యదర్శిని ప్రశ్నించాడు. నరసాపురం, కోరంగిల వద్ద నౌకలను నిర్మించేవారు. నరసాపురం వద్ద ఉన్న మాధవాయపాలెంలో గ్లోబ్ నౌక తయారైంది.

కైస్తవ మిషనరీలు మత ప్రచారంతోపాటు విద్యావ్యాప్తికి కృషి చేశాయి. యునైటెడ్ లూథరన్ మిషన్ కృషి వల్ల 1842లో గుంటూరులో ఆంగ్లోవెర్నాక్యులర్ స్కూల్ (ఏసీ కాలేజ్ 1885)ను స్థాపించారు. మచిలీపట్నంలో నోబుల్ కళాశాలను స్థాపించారు.

1852లో నాటి కలెక్టర్ పెండకోస్ట్ కృషి వల్ల కాకినాడలో మిడిల్స్కూల్ (పీఆర్ కాలేజ్) స్థాపితమైంది.

1856లో మచిలీపట్నంలో శేషయ్య శాస్త్రి స్థాపించిన స్కూల్ హిందూ కాలేజీగా పరిణామంచెందింది.

1857లో విజయనగరంలో స్థాపించిన మిడిల్స్కూల్ మహారాజకాలేజీగా మారింది. సి.పి.బ్రౌన్, యం.డి.కాంప్టెల్, కల్నల్ మెకంజీ లాంటి ఆంగ్లేయులు తెలుగు భాషాభివృద్ధికి కృషిచేశారు. సర్వేయర్ జనరల్ గా పనిచేసిన కోలిన్ మెకంజీ కావలి సోదరుల (బొర్రయ్య, లక్ష్మయ్య, వెంకటరామస్వామి) సహాయంతో గ్రామ చరిత్రలు (క్లెఫీయట్లు) సేకరించాడు. ఐసీఎస్ ఉద్యోగియైన కాంప్టెల్ తెలుగుభాషకు వ్యాకరణం రాశాడు. సి.పి.బ్రౌన్ తెలుగు -

ఇంగ్లీషి ఘంటువును తయారుచేయడమే కాకుండా, వేమన పద్యాలను 1817లో సేకరించి 1829లో అనువదించి ప్రచురించాడు.

మామిడి వెంకయ్య 1806లో ఆంధ్రదీపిక అనే నిఘంటువును రాశాడు. కాలేడ్ వెల్ పండితుడు ద్రావిడ భాషలకు తులనాత్మక వ్యాకరణం రాశాడు. విశాఖపట్నం జమీందార్ గోడే జగ్గరావు వేదవిద్యలన్నీ నేర్చిన పండితుడుగా పేరొందాడు. జర్మన్ పండితుడైన బెంజిమన్ షుల్ట్

బైబిల్ను తెలుగులోకి అనువదించాడు (1727). శ్రీరాంపూర్లో తెలుగు బైబిల్ తయారీలో డచ్చివారికి సుబ్బారాయుడు అనే బ్రాహ్మణుడు తోడ్పడ్డాడు. ఇతడు క్రైస్తవ మతం స్వీకరించి ఆనందరావుగాపేరు మార్చుకుని విశాఖపట్నంలో మిషనరీ పాఠశాలను స్థాపించాడు. మంగళగిరి ఆనందరావు అనే మరో వ్యక్తి వేదాంత రసాయనం అనే క్రైస్తవ గ్రంథాన్ని రచించాడు.

మధురైకు వచ్చిన రాబర్ట్ డినోబిలీ హిందూసన్యాసి వేషం ధరించి తత్వబోధానందస్వామి అనే పేరుతో మత ప్రచారం చేశాడు. చిత్తూరు జిల్లా పుంగనూరు, గుంటూరు జిల్లా ఫిరంగిపురంలలో ప్రేమివారు మతప్రచార కేంద్రాలను స్థాపించారు. లండన్ మిషన్వారు విశాఖపట్నం, భద్రాచలంలో మతప్రచారం చేశారు. అమెరికన్ లూథరన్ మిషన్ నాయకుడైన రాబర్ట్ నోబుల్ 1841లో మచిలీపట్నంలో పాఠశాలను స్థాపించాడు. గుంటూరు లూథరన్ మిషన్ ప్రధాన కేంద్రమైంది. హైదరాబాద్లో చర్చి మిషన్ సొసైటీవారు (జనానా మిషన్) ప్రచారం చేశారు. 'భారత దేశంలో ఆంగ్ల విద్య ఆశయం క్రైస్తవ జ్ఞానాన్ని బోధించడమే' అని ఛార్లెస్ గ్రాంట్ 1792లో పేర్కొన్నాడు.

ఆంధ్రదేశంపై పారిశ్రామిక విప్లవ ప్రభావం:

18వ శతాబ్ద రెండో భాగంలో ఇంగ్లండ్లో ప్రారంభమైన పారిశ్రామిక విప్లవం ప్రపంచ ఆర్థికస్థితిని తారుమారు చేసింది. పరిశ్రమల్లో యంత్రాలు ప్రవేశించడంతో చిన్నతరహా, కుటీర పరిశ్రమలు పతనమయ్యాయి.

వ్యాపారవాదం/మర్కంటైలిజమ్ భారత ఆర్థిక, వ్యాపార రంగాలను నాశనం చేసింది. ముడి సరకుల దోపిడీ, మిల్లులో తయారైన ఇంగ్లండ్ వస్తువులకు భారత్ మార్కెట్గా మారిపోయింది. కొంత ఆధునికీకరణ కూడా జరిగింది. రవాణా, పారిశ్రామిక, సమాచార రంగాలు కొంత అభివృద్ధి చెందాయి. నెల్లూరు నుంచి అభ్రకం, విజయనగరం నుంచి మాంగనీసు ఇంగ్లండ్కు ఎగుమతి చేసేవారు. అనేక రేవు పట్టణాలు తమ ప్రాభవాన్ని కోల్పోయాయి.

1857 సిపాయిల తిరుగుబాటు ప్రభావం:

1857 సిపాయిల తిరుగుబాటు ప్రభావం అటు ఆంధ్ర, ఇటు హైదరాబాద్ రాజ్యాల్లో కొద్దిగా కనిపిస్తుంది. పర్లాకిమిడి ప్రాంతంలో దండసేనుడు (సవర జాతి), ఉభయ గోదావరి జిల్లాల్లో

కొరటూరు మున్నబ్ అయిన కోరుకొండ సుబ్బారెడ్డి, కడపలో షేక్ పీర్ సాహెబ్ (జిహాద్) తిరుగుబాట్లు చేశారు. హైదరాబాద్‌లోని మక్కా మసీదులో మౌల్వీ ఇబ్రహీం బ్రిటిష్‌వారికి వ్యతిరేకంగా ప్రచారం చేశాడు. బిటిష్ రెసిడెన్సీపై తుర్రేబాజ్‌ఖాన్ 1857 జూలై 17న దాడి చేశాడు. కానీ ఆంగ్ల సైన్యాధికారి మేజర్ బ్రిక్స్ దాన్ని అణిచివేశాడు. నాటి బ్రిటిష్ రెసిడెంట్ డేవిడ్‌సన్ తుర్రేబాజ్‌ఖాన్‌ను కాల్చి చంపగా, ఖాన్‌కు సహకరించిన అల్లావుద్దీన్‌కు ద్వీపాంతరవాస శిక్ష విధించారు. ఔరంగాబాద్‌లో ఆంగ్ల సేనాని అబ్దుల్ ను చంపడానికి ప్రయత్నించిన మీర్ ఫిదా అలీకి ఉరిశిక్ష విధించారు. ఇంకా ఈ తిరుగుబాటులో పాల్గొన్న షోరాపూర్, ముందర్గి, కౌలాస్ జమీందార్లను అణిచివేశారు. (షోరాపూర్ జమీందార్ - రాజా వెంకటప్పయ నాయకుడు.

కౌలాస్ జమీందార్ - రంగారావు, ముందర్గి జమీందార్ - భీమారావు). 1857 తిరుగుబాటును అణచడంలో తోడ్పడిన హైదరాబాద్ నిజాం అష్టలుద్దౌలాకు ఆంగ్లేయులు స్టార్ ఆఫ్ ఇండియా అనే బిరుదు ఇచ్చారు. (నోట్: హైదరాబాద్‌లో సిపాయిల తిరుగుబాటు అణిచివేసిన ఆంగ్ల సేనాని, రెసిడెన్సీ అధికారి (రెసిడెంట్) - కల్నల్ డేవిడ్‌సన్. తుర్రేబాజ్‌ఖాన్, అల్లావుద్దీన్‌లను ఓడించిన ఆంగ్ల సేనాని హెచ్.జె.బ్రిక్స్) నవాబ్ తురాబ్ అలీఖాన్‌కు సాలార్‌జంగ్ బిరుదును ఇచ్చారు. రాయ్‌చూర్, ఉస్మానాబాద్‌లను నిజాం తిరిగి ఆంగ్లేయుల నుంచి పొందాడు. 50 లక్షల రుణం రద్దయ్యింది. నిజాం సొంతంగా నాణేలు ముద్రించుకోవడం మొదలుపెట్టాడు.

విక్టోరియా మహారాణి ప్రకటన, 1858 చట్టం పాలనలో అనేక మార్పులు తెచ్చాయి. 1870లో మేయో ఆర్థిక వికేంద్రీకరణను ప్రవేశపెట్టగా, 1882లో రిప్పన్ స్థానిక స్వపరిపాలనా చట్టాన్ని ప్రవేశపెట్టాడు. ఆనాటి ప్రభుత్వ పాలనా వ్యవహారాలు, అధికారుల దర్పానికి

సంబంధించిన అంశాలు మతుకుమిల్లి నరసింహ కవి రచించిన చెన్నపురి విలాసం అనే గ్రంథంలో ఉన్నాయి.

ఆంగ్లపాలన యుగ విశేషాలు:

1871 - 72లో కడప - కర్నూలు కాలువ (కె.సి.కెనాల్)ను పూర్తి చేశారు. 1877లో బకింగ్ హాం కాలువను నిర్మించారు. 1862లో పుత్తూరు - రేణిగుంట రైలుమార్గం వేశారు. పెన్నా నదిపై 1860 నాటికే ఆనకట్ట నిర్మించారు. 1873లో రాజమండ్రి ప్రభుత్వ కళాశాల, 1878 - 79లో విశాఖపట్నం AVN కళాశాల, 1879లో బరంపురం కళికోట కళాశాల, 1885లో గుంటూరు AC కాలేజీలు నిర్మించారు. ఆంధ్రభీముడు కోడి రామ్మూర్తి 1912లో ఇంగ్లండ్ లో కుస్తీ పోటీల్లో పాల్గొన్నారు. కలియుగ అర్జునుడిగా పేరొందిన ఎ.రామమూర్తి విలువిద్యలో ప్రావీణ్యం సంపాదించారు.

ఆదిభట్ల నారాయణదాసు - హరికథా పితామహుడిగా, షేక్ నాజర్ - బుర్రకథా పితామహుడిగా ఖ్యాతి గాంచారు. దక్షిణ భారతదేశంలో తొలి నాటక సమాజంగా పేరొందిన థార్వాడ్ నాటక సంస్థలో బళ్లారి రాఘవ పేరొందిన నటుడు. 1912లో తొలి దక్షిణాది సినిమా హాలు గెయిటీ థియేటర్ (మద్రాస్)ను నిర్మించారు. గూడవల్లి రామబ్రహ్మం మాలపిల్ల, రైతుబిడ్డ సినిమాలు నిర్మించారు. వీటిని నిర్మించిన కంపెనీ సోథీ పిక్చర్స్. తొలి తెలుగు మాస పత్రిక సత్యదూత (1835). దీన్ని మద్రాస్ నుంచి బళ్లారి క్రిస్టియన్ మిషనరీ నడిపేది. 1902లో కృష్ణా పత్రికను కొండా వెంకటప్పయ్య, దాసు వెంకటనారాయణ ప్రారంభించారు. దీని మొదటి సంపాదకుడు ఖాసా సుబ్బారావు. 1905 నుంచి ముట్నూరి కృష్ణారావు సంపాదకుడిగా ఉన్నారు. నేటి సంపాదకుడు పిరాట్ల వెంకటేశ్వర్లు (దినపత్రిక). 1909లో దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులు బొంబాయి నుంచి ఆంధ్రపత్రిక (వారపత్రిక)ను నడిపారు. ఇది 1914లో దినపత్రిక (మద్రాస్)గా మారింది. దేశోద్ధారకుడు అమృతాంజన్ బామ్ను తయారు చేశారు. 1924లో భారతి అనే వారపత్రికను ప్రారంభించారు.

1858లో కంపెనీ పాలన అంతమై బ్రిటిష్ సార్వభౌమ ప్రత్యక్ష పాలన ప్రారంభమైంది.

విక్టోరియా మహారాణి ప్రకటన ఆశించిన ప్రయోజనాలను నెరవేర్చలేదు. కాబట్టి 1858 - 1885 మధ్య కాలాన్ని చెల్లించని వాగ్ధానాల కాలంగా చెప్పవచ్చు. 1875లో లోకరంజని అనే పత్రిక రైతుల పరిస్థితి సామ్రాజ్య పాలనలో కంటే కంపెనీ పాలనలోనే మెరుగ్గా ఉండేదని పేర్కొంది. 1865 - 66లో గంజాం క్షామం సంభవించింది. ఇదే కాలంలో బ్రిటిష్వారికి వ్యతిరేకంగా రంప, రేకపల్లి తిరుగుబాట్లు జరిగాయి.

రంపా తిరుగుబాటు (1879):

రంప గోదావరి జిల్లాలోని చోడవరం విభాగంలోని గ్రామం. కంపెనీ 1813లోనే శిస్తువసూలు, శాంతి భద్రతల కోసం మున్సీబ్దార్ను నియమించింది. 1835లో మున్సీబ్దార్ రామభూపతిదేవ్ మరణంతో అతడి కుమార్తెను మున్సీబ్దార్గా నియమించారు. కాని 1848లో మద్రాస్ ప్రభుత్వం ఈమెను తొలగించి కొత్త మున్సీబ్దారును నియమించి చిగురు పన్ను, మొదలు పన్ను లాంటి సుంకాలను విధించింది. ఫలితంగా పులికంట సాంబయ్య, చంద్రయ్య, తమ్మన్నదొర, అంబుల్రెడ్డి లాంటి నాయకులు గిరిజన తిరుగుబాట్లకు నాయకత్వం వహించారు. చంద్రయ్య అడ్డతీగల పోలీస్ స్టేషన్ను తగలబెట్టాడు. సవిలియన్ అనే ఆంగ్ల అధికారి ఈ తిరుగుబాటును అణిచివేశాడు.

రేకపల్లి తిరుగుబాటు:

రేకపల్లి భద్రాచలం తాలూకాలో ఉంది. ఇక్కడి ప్రజలు పోడు వ్యవసాయం చేసేవారు. సెంట్రల్ ప్రావిన్స్లోని ఈ ప్రాంతాన్ని 1874లో మద్రాస్ ప్రావిన్స్లో చేర్చి అటవీ ఉత్పత్తుల వినియోగంలో అనేక పన్నులు విధించింది. ఫలితంగా 1879 జులై 10న అంబుల్రెడ్డి నాయకత్వంలో వడ్డెగూడెం పోలీస్ స్టేషన్పై దాడి చేశారు. ప్రభుత్వం ఈ తిరుగుబాటును కూడా అణిచివేసింది.